

Václav Chmelíř

Nižší šlechta ve městech a městečkách v 17. a 18. století

Disertační práce

Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin, Praha 2013, 196 stran.

Posudek oponenta

Václav Chmelíř se ve své disertační práci pokusil zpracovat téma, které se opakovaně, i když zpravidla pouze okrajově, objevuje v mnoha pojednáních, zabývajících se sociální, ekonomickou, demografickou i kulturní a vzdělávací problematikou stavovské společnosti raného novověku. Jde o téma pobytu (bydlení, usazování) šlechty ve městech a vztahů, které se v důsledku tohoto pobytu v městských obcích vytvářely mezi příslušníky dvou nestejnoprávných (hierarchicky odstupňovaných) stavovských komunit, tj. mezi šlechtici a měšťany, potažmo mezi šlechtici a městskou samosprávou. Podle úvodního autorova vymezení má být pozornost zaměřena především na nižší šlechtu. To ovšem není v textu striktně dodrženo a navzdory mottu, jímž je práce uvedena (jde o citaci z Balbínova pamětního nápisu Bernarda Ignáce z Martinic), neklade si Chmelíř za cíl řešit často zmiňovaný a dosti spletitý problém úpadku rytířského stavu v pobělohorském období, tzv. urbanizace a pauperizace nižší šlechty, či jejího domnělého postupného zániku atd. Zvolil si úkol daleko konkrétnější a zdánlivě snazší – zmapovat na základě pramenného výzkumu i dosavadní literatury, jak ve zvoleném časovém úseku vypadala realita pobytu a bydlení šlechty ve vybrané skupině středočeských a západočeských měst a městeček, a to v celém komplexu jejich vztahů s městským prostředím, včetně možných příčin a důvodů přesunu do měst a včetně rozporů a konfliktů, které z něho pramenily.

Hned úvodem lze říci, že v daném výměru se autor zhostil svého úkolu s nespornou pilí, odvedl úctyhodnou badatelskou práci a pronikl ve zkoumané oblasti od obecných a celozemských problémů až k nejmenším detailům všední každodennosti vybraných měst či městeček a jejich urozených i neurozených obyvatel. Disertace je nabitá enormním množstvím (místy doslova tříšti) konkrétních poznatků, faktů a jevů ze všech oblastí dobového městského života, včetně údajů o jejich výskytu (či absenci) v tom či onom městě. Vedle doložení a potvrzení mnoha skutečností vcelku již známých a obecně se vyskytujících jsou zde prezentovány některé nové velmi zajímavé poznatky o šlechtě ve městech - např. z oblasti historické a sociální topografie městských sídel aristokratů, klasifikace a typologie těchto sídel, z oblasti příměstského zemědělského a lesního hospodaření městské šlechty, regulace přístupu těchto neměšťanů k řemeslům a speciálně k vaření piva, jejich podílu na plnění městských břemen a daňových povinností atd. Za přínos lze považovat jmenovitě postihu některých odlišností vyplývajících z rozdílného postavení královských měst Berouna a Klatov, horního a komorního města Příbrami a zejména ze specifických rysů zkoumané skupiny západočeských poddanských městeček. Nespornou poznávací hodnotu má kupř. prokázání vysoce převažujícího podílu žen mezi šlechtickými držiteli a uživateli městských nemovitostí ve sledovaném vzorku městských obcí. Za pozornost stojí rovněž některé další Chmelářovy poznatky a závěry, které by se měly stát přinejmenším podnětem k tomu, aby dalším výzkumem byla ověřena jejich obecnější platnost i pro jiné regiony a pro jiné skupiny českých měst. Jako příklad lze uvést zjištění, že někteří

významní měšťané zkoumaných venkovských měst měli současně pražské měšťanství, které pro ně bylo jakýmsi předstupněm k nobiletaci, neboť s ním byla spojena výsada nabývat a držet svobodné (deskové) statky, nebo jeho připomenutí pozapomenuté skutečnosti, že pivo z vrchnostenských pivovarů bylo až do roku 1669 konkurenčně zvýhodněno tím, že na rozdíl od piva z královských měst se z něho neplatilo posudné.

Přes uvedená pozitiva je nutno s politováním konstatovat, že faktografické bohatství, které je výsledkem Chmelařova badatelského úsilí, mohlo být využito efektivněji, nežli je tomu na stránkách této disertace. Mohlo být ideálním základem pro sevřenější, hlouběji a exaktněji strukturovaný analyticko-komparativní výsledný tvar. Že se tak nestalo, padá na vrub celkového metodologického uchopení tématu a zvolené koncepce posuzované práce. Z možné škály metodických přístupů zvolil totiž Václav Chmelíř ten nejtradičnější a v české historiografii dosud nejběžnější – systém postupného lineárního výkladu, výčtu či mozaiky faktografických informací, seřazených více méně logicky do místy až šestistupňové (!) hierarchie více než padesáti (!) kapitol a podkapitol, očíslovaných nepřilíš přehledně dle desetinného třídění. Látka je v těchto segmentech podána převážně popisně, bez důslednější a systematické komparace i bez hlubšího hodnocení či zobecnění líčených jevů. Případné srovnání či hodnocení se omezuje, jak již bylo řečeno, převážně na pouhé upozorňování na výskyt (nebo absenci) sledovaných jevů ve všech či pouze v některých ze sledovaných měst a městeček. Rovněž tabulky v textu jsou pouze výčtové, nikoli srovnávací a nikde nelze soustavněji vyčíst ani informace, které se přímo nabízejí a lze je z použitých pramenů získat (např. jaký byl procentní podíl usazené šlechty v jednotlivých lokalitách ve srovnání s jejich plnoprávními měšťany či ostatními obyvateli a nakolik se v tomto ohledu lišila velká či královská města od poddanských městeček, jaký kde byl podíl usazené nižší a vyšší šlechty apod.). Tyto informace jsou pouze zlomkovitě a neúplně roztroušeny na různých místech textu. Slovní výklad totiž není zcela soustavný, prolínají se v něm různé roviny a úhly pohledu, popis jednotlivých jevů je podán bez jasných třídících kritérií a pevnějšího řádu. Je však naproti tomu velmi podrobný a zachází místy až do méně podstatných detailů. Pokud se autorovi nepodařilo ve zkoumaných městech přímo doložit některé v literatuře uváděné jevy, uchyluje se opakovaně k vágní formulaci, že v Praze a ve větších městech byla situace (nepochybně) jiná, pokročilejší či rozvinutější a že tam lze ony jevy plně doložit. Naštěstí v kapitole 4 Závěr nahrazuje autor chybějící analýzu a komparaci alespoň přehlednou rekapitulací a částečným utříděním závěrů, k nimž v předchozím podrobném a málo přehledném výkladu dospěl.

Tradicionalistický, v podstatě pozitivistický a téměř „winterovský“ přístup Václava Chmelíře k předmětu výzkumu, motivovaný zjevnou snahou autora „zjistit a sepsat vše o šlechtě ve městech“, vyvolává zajisté řadu otázek a výhrad. Lze jej však vzhledem k povaze tématu koneckonců akceptovat a není hlavním nedostatkem posuzovaného díla. Tím je formální a jazyková (stylistická, gramatická) stránka předložené disertace. V ní se bohužel projevila zřejmě nedostatečná konečná redakce a revize textu. Odhlédneme-li od špatné kvality příloh č. 2 a 3, která snižuje jejich výpovědní hodnotu, je nápadná zejména nevyrovnanost jednotlivých částí textu – relativně plynulý a logický výklad odpovídající úrovni disertační práce, např. v podkapitolách 3.1.1. – 3.10.2., je hned v následující části 3.10.3. vystřídán dosti neurovnaným stylisticky neobratným textem s formulacemi místy až na samé hranici srozumitelnosti (viz např.: „Jejich členění bylo také jednodušší jakožto pravidelně založené středověké královské město.“ /s. 105/; „Cechovními sladovnickými jakožto řemeslníky se vyměřili s právovárečnickými jakožto obchodníky“ /s. 144/ ad.). Svěráznou kapitolou je Chmelířův pravopis. Vedle dnes běžně chybného psaní shody ve středním rodu, jež se v textu objeví dosti ojediněle (např. „často nejsou uváděny celá jména s predikáty“ /s. 16/, „dvě královská města,

příčemž se jedná o ty, které byly podřízeny doзору“ /s. 18/, „...procesí, které byly řádně pořádané“ /s. 85/, ad.) jsou do očí bijící stále opakované chyby ve shodě podmětu s přísudkem a dalšími větnými členy v mužském životném, ženské i středním rodě (typu „některé městské rady šáhli až k tomu, aby právo vstupu do obdobných domů rychtáři přiznali...“ /s. 41/, „platy byly odváděli (!) pastýřům také při povolení dát pást vlastní dobytek se zvířaty, které patřily k městským dvorům“ /s. 45/, „prameny nejsou vždy natolik vstřícné, aby řekli něco více“ /s. 50/, „nalezneme i příslušnice starých rytířských rodů, kteří se sňatkem ocitli mimo můj stav“ /s. 51/, „vrchnosti vyžadovali, aby...“ /s.116/, „všichni tito šlechtici nepatřily rytířskému stavu, nýbrž panskému“ /s. 136/ apod.). Fatální je především soustavné psaní vazby plurálu substantiva „osoby“ se slovesem s měkkým „í“ ve shodě (typu „tyto osoby patrně tvořili...“; v textu lze nalézt více než dvacet případů, viz např. s. 47, 48, 54, 70, 85, 131, 132, 136, ad.).

Závěr:

Povinností oponenta je upozornit na nedostatky posuzované práce, nelze proto na tomto místě pominout či mlčky přejít formální a jazykové prohřešky, jimiž je posuzovaný text bohužel citelně poznamenán. Přesto jej považuji za natolik obsahově závažný, že doporučuji, aby disertační práce Václava Chmelíře byla připuštěna k obhajobě. Autor by měl dostat příležitost přesvědčit komisi, vědeckou radu i odborné publikum, že přínos a poznávací hodnota jeho pojednání, která je nesporná, převažuje nad výše vznesenými metodickými výhradami a zjištěnými formálními chybami.

V Praze dne 28. srpna 2013

doc. PhDr. Václav Ledvinka, CSc.